

הרב יעקב טריביץ

ירושלים

פסקי הגר"א [ד]

בין ביאורי הגר"א לבאר הגולה

וְדַבְרֵי הַשּׁו"ע הֵם דְּבָרֵי הַר"מ וְהַטּוֹר, וְהַגֵּר"א צִיין מְקוֹרָם בַּחז"ל, וְחָבַל לַהֲפוֹךְ אֶת הָאֲמִתּוֹ (מִרְן הַחֲזוֹ"א ז"ל)

"וְכָל מַעֲיִין בַּחִיבּוּר הַזֶּה אֲשֶׁר חִיבֵר רַבֵּינוּ הַגָּדוֹל כּו' עַל הַשּׁ"ע יִרְאֶה שְׁזוּ הֵי אֲדָרְכּוֹ שֶׁל רַבֵּינוּ הַגָּדוֹל נ"ע לַעֲוֹרֵר וּלְהַזְכִּיר בַּלְמוּד הַשּׁ"ע אֶת מְקוֹרֵם מִן הַשּׁ"ס ע"פ שִׁיטּוֹתָיו" (מִוֵּהר"ח ז"ל). "דַּעְתָּה אֵין אֲנִי סוֹמְכִין עַל פֶּסֶק אֶלָּא בְּרָאיוֹת וּפְלִפּוּלָא כְּמוֹ שֶׁהוּא בְּכָל הַשּׁ"ס וּפּוֹסְקִים אֲבָל פֶּסְקֵי הַלְכוֹת אֵינָן אֶלָּא לַע"ה" (בִּיהֶגֶר"א תִּיקוּ"ז קֶסוּ ב').¹

כִּידוּעַ יֵשׁ יַחַס בְּרוּר בֵּין הַבִּיאוּר שֶׁל הַגֵּר"א לְזוּ שֶׁל זָקֵנוּ "בִּאֵר הַגּוֹלָה", מִלְּבַד שֶׁמַּצִּיין אֵלָיו פְּעָמִים רַבּוֹת, וְאֵף טוֹרַח לְבִאֲרוֹ [ע' יו"ד ס' קי"ב ס"ק ט"ז וְעוֹד], כִּבְר הָעִירוֹ הַמַּסְדֵּרִים (רֹאֵה לַהֲלֹךְ) כִּי כִשְׁכּוֹתֵב סֵתֵם תִּיבֵת 'שֵׁם' כּוֹנֵנָתוֹ לְמִקּוֹר שֶׁהוּבָא בַּבֵּא"ה ג'². כִּפִּי הַנִּרְאֶה, גַּם כִּשְׁאִינֵנו מַצִּיין כָּלֵל לְמִקּוֹר דִּין הַשּׁ"ע, כּוֹנֵנָתוֹ לְסִמּוּךְ בִּזָּה עַל הַבֵּא"ה ג' וְלֹאֲשֶׁר

* הַמִּשְׁךְ מִיִּשְׁוֹרֵן כִּרְךְ מ'.

1 יֵשׁ לְצִיין בִּזָּה לְהַקְדַּמְתּוֹ שֶׁל בַּעַל הַמִּנְחָת יְהוּדָה עַל סִפְרוֹ, וְז"ל שֵׁם: כֹּאֲשֶׁר שִׁמְעָתִי מִפִּי ש"ב הַגָּאוֹן הַצַּדִּיק מו"ה מִשֶּׁה זָאֵב וְצִלָּה"ה בַּעַהמ"ח סִפְר מִרְאֹת הַצּוֹבָאוֹת בְּנִסְעוֹ בְּסוֹף יָמָיו לְהַדְפִּיס אֶת סִפְרוֹ אֲגוּדָת אֲזוּב וְהִיָּה עַל סַעוּדַת הַצְהָרִים אֲצֵל א"א הַרְה"ג ז"ל, וּבִהְיוֹתוֹ יוֹשֵׁב עַל הַסַּעוּדָה אָמַר שֶׁהוּא לְמַד הַטּוֹרִים קוֹדֵם שֶׁלְּמַד אֶת הַשּׁ"ס וְאֶלְמִלִּי לְמַד אֶת הַשּׁ"ס קוֹדֵם הִיָּה לְמִדָּן שֶׁלֹּם פְּעָמִים יוֹתֵר מִכִּפִּי אֲשֶׁר הוּא עֵתָה. וְעֵתָה עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה מָה נֹאמֵר וְמָה נִדְבֵר וְמָה נַעֲנֶה אֲנִי אֲבִתְרִיָּה. רַק כִּי בּוֹוִילֵנָא וּבִסְבִּיכּוּתִיָּה כִּבְר אַחְזוֹ סִדֵּר הַלְמוּד שֶׁל רַבֵּינוּ אֵלִיָּהוּ הַגָּאוֹן הַחֲסִיד זִלָּה"ה. וְאַח"כ עֵרֶךְ וְתִקֵּן מִרְן הַרְח"ו אֶת הַלְמוּד הַיָּשֵׁר הַזֶּה בִּישִׁיבְתּוֹ בּוֹוִאֲלָאִין. לֹא כֵן בַּעֲרִינוּ אֲשֶׁר הִיָּינוּ רַחוּקִים מִשֵּׁם, הִלְכוּ עוֹד הַלּוּמִדִּים חֶשֶׁךְ וְלֹא אֹר. וְלֹא לְמַדְתִּי גַם אֲנִי רַק בַּלְמוּד וּבִסְדֵּר הָעֵקוֹם וְהַמְקוּלָּקֵל. וְהִלְכְתִּי חֲשָׁכִים גַּם אֲנִי וְאֵין נֹוֹגֶה לִי. עַד אֲשֶׁר בָּא אֵלֵינוּ ש"ב הַרְבּ הַמּוֹבֵהֵק מו"ה יוֹסֵף גִּרִּיאוֹוֶעֶר מִסְּלוּצֶק זִלָּה"ה. שֶׁהוּא כִּבְר טַעַם וְקִלְט שֵׁם אֶת הַלְמוּד הַיָּשֵׁר. וְהֵאִיר אֶת עֵינֵי עַד אֲשֶׁר עוֹלָם חֲדָשׁ רֵאִיתִי לְפָנַי בַּלְמוּדִי מִסַּכַּת בְּרִכּוֹת עִם פֶּרֶשׁ"י וְתוֹס' וְהֵרָא"ש, וְהִיָּיתִי יֹכֵל לְלַמּוֹד הַשּׁ"ע או"ח עִם פִּירוּשֵׁי הַמַּג"א וְהַט"ז וּבִיאוּרֵי הַגֵּר"א ז"ל, וְהִבְנַתִּי דַּעַת כָּל או"א מִהַפּוֹסְקִים ז"ל מִדּוּעַ זֶה פּוֹסֵק כֵּךְ וְזֶה כֵּךְ, כֹּא"א לְפִי שִׁיטָתוֹ בְּגַמ'. עַכ"ל.

2 מִתְּפִלָּא אֲנִי עַל הַדְּמִשְׁךְ [וּבַעֲקֻבוּתִי הַבְּרִכָּא] בְּסִי' רִס"ט סִק"ב שֶׁכָּתַב רַבֵּינוּ 'שֵׁם', וּפִירוּשׁוֹ עַל גַּמ' דְּפִסְחִים קָא א' שֶׁהִבִּיא רַבֵּינוּ בְּסִק"א. וְזֶה לֹא מְקוֹר כָּלֵל לְהֵא דֵּאֵין לְמַקְדֵּשׁ לְשִׁתּוֹת, וְאֲדַרְבֵּה מִשֵּׁם מִשְׁמַע דְּשָׂרִי לִיָּה לְשִׁתּוֹת [אֵף שֶׁאֵינוּ יוֹצֵא קִידוּשׁ כִּיּוֹן שֶׁהוּא לֹא בְּמִקּוֹם סַעוּדָה] כְּדֵהוּכִיָּה מִשֵּׁם הַמִּרְדְּכִי, וְעַכ"פ הו"ל לְרַבֵּינוּ לְצִיין לְהֵא דֵּאֵין שׁוֹתִים לְפָנַי קִידוּשׁ. וְנִרְאֶה בְּרוּר ד'שֵׁם' כּוֹנֵנָת רַבֵּינוּ לְבֵא"ה ג' שְׁצִיין 'טוֹר' עַל כָּל הַסַּעֲי', וּרַבֵּינוּ כְּדִרְכּוֹ חִילָק, וְנָתַן לְרִישׁ הַסַּעֲי' מְקוֹר מְפּוֹרֵשׁ מִפְּסָחִים דֵּהִיּוֹ מְקַדְשֵׁין בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, אֵךְ עַל הַהִמְשָׁךְ דֵּאֵין לוֹ לְשִׁתּוֹת מְקוֹרֵם מִן הַטּוֹר, וְשֵׁלָא כְּדַעַת הַמִּרְדְּכִי הַנ"ל.

כי אכן הביא הוא כבר את המקור המדויק והמוקדם ביותר. לכך השכילו גם בדפוסים ראשונים שהדפיסו שו"ע עם ביהגר"א לחוד (כלא שאר הנו"כ), להדפיסו יחדיו עם באר הגולה בצידו. וראה בהערה לשון השער של דפו"ר ביהגר"א ליו"ד³.

לא יתכן⁴ כי הגר"א יחזור על אותו מקור בדיוק שהביא זקנו בבאה"ג, ובפעמים שנדמה כי עשה כן, כוונתו להורות שרק התיבות המסויימות [שבדיבור המתחיל] מקורן כפי דברי הבאה"ג [ושלא כבעל באה"ג שציין סתמא כן על כל הסעיף] ואילו ההמשך ממקור אחר הוא נובע.

ישנם כמה הבדלים עקרוניים בין שני החיבורים:

א. כי בעל באר הגולה מציין את מקור הרב בעל השו"ע ע"פ דבריו שבבית יוסף והטור⁵ והרמב"ם שהם לעולם מקור לשון השו"ע, ולכן מסתפק בציונים מהראשונים כדוגמת רמב"ם רשב"א רא"ש וכדו'. כן עשה ותיקן הרב באר הגולה מקצת מן ה'ציונים' לרמ"א (כמו באו"ח סי' רע"א סי"ב, וביו"ד צ"ב ס"ב), כמו שכ' בהקדמתו, והם מבוססים ג"כ אך ורק על דבריו שבדרכי משה [ופעמים ג"כ מן הב"י, שכולו הועתק בדרכ"מ הארוך. ובאה"ג כ' בהקדמתו שלא נתעסק הרבה בציוני הרמ"א כיון שלא היה לפניו הדרכ"מ. שאר הציונים מאת "המציין" לרמ"א ג"כ עבודתו היתה מתוך הדרכ"מ והב"י, וראה להלן ביחס רבינו אליו].

אבל רבינו רוצה בדוקא להביא מחז"ל (כדוג' סי' רס"ט סק"א ורבים), עפ"י מן התלמודים. ובאמת בדרכ"מ מקורותיו הם הם המקורות שהביאום הראשונים ז"ל גופיהו. ולכן במקום שמבין רבינו שאין מקור בחז"ל, כותב 'מרדכי' (ע' סי' תרע"א ס"ו, ורבים) כלומר רק המרדכי חידש זה מסברא דיליה. גם כשהבאה"ג מציין לחז"ל, רבינו 'מתקנו' ברמת המקור, כגון אם יציין באה"ג לגמ' פלונית דף פלוני, הגר"א יכתוב על כך 'מתני', וכוונת השגתו לומר שאינו מן הגמ' אלא מהמשנה, וכן יציין מקור מוקדם יותר בתלמוד עצמו⁶, וכ"ש בברייתא לעומת מימרת אמוראים וכיוצא. כמו למשל בסי' תר"צ בבאה"ג כתב על סעי' ב' 'שם במשנה ובריייתא שם', ואילו הגר"א פיצל, בס"ק ד' אפי'. מתניתין.

3 שקלאו תקס"ו: 'ועיקר שרשויה שבק [הגר"מ רבקה] בארץ, ומן העיקר מתפשטים ענפים המכסים לארבע רוחות השמים, רישיה מטי לצית שמיא ותחתיה תטלל כל חיות ברא ועופי שמיא ומזון לכולי ביה בעיסוקי שמעתתא אליבא להלכתא, נהוריה עמיה שריה רק הניצנים נראו בארץ בציוני מכתביו ולשונו הטהור אשר השאיר לנו ברכה בקרב הארץ ממלא כל הארץ מזיו אורו, ה"ה נכדו הרב הגאון הגדול נ"י ע"ה פ"ה רבן של כל בני הגולה זקן ויושב בחדרי חדרים והודו ואורו כסה כל העולם כולו וביפוצו מעיינותיו חוצה וחכמתו אשר בחוץ תרונה המפורסם בקצוי ארץ וים רחוקים מוהר"ר אליהו זצוק"ל מוילנא אשר הועתק בכ"י הטהורה ממש ולשונו הזהב אשר כתב הגאון החסיד ז"ל בעצמו, ע"כ.

4 וכ"כ הגר"ר יואל קלופט (דעת יואל ריבית סי' קמ"א) וז"ל "הנה הבאה"ג ג"כ ציין אותו המקור, ומה הוסיף הגר"א, ואין דרכו של רבינו הגר"א ז"ל לחזור על דברי הבאה"ג אלא להוסיף כידוע".

5 ודלא כדברי בעל הברכת אליהו או"ח סי' רס"ט עמ' קכה' הע' 1 בזה.

וס"ק ה' ואפי'. ברייתא שם. ובסי' ש"ג ס"ק ז' 'ברייתא שם וכמ"ש רבינא', הוא לאפוקי באה"ג שכ' 'שם במשנה וכדמפרש לה רבינא'. ועוד רבים.

חשוב מאד ללמוד הבאה"ג קודם לביהגר"א [ולא נימא אחר שיש לנו מקור מן התלמוד מה לנו ולראשונים], כפישנ"ת לעיל (בחלק א') בגישתו הייחודית של רבינו לש"ע, שנותן המקור ע"פ אותו ה"ראשון" שהוא מקור הסעיף. ממילא שני סוגי 'מקורות' אלו הם לאחדים ממש, ומשלימים זא"ז. ודו"ק. וראה עוד להלן 'כללים' בזה.

ב. גם כשהמקורות היחידים להלכה הוא מדברי הראשונים ז"ל, רואים שבשונה מהבאה"ג שמביא את מקור הדין כפי שהוא באמת הועתק מן תשו' הרשב"א וכדו', רבינו מעדיף להביא מפרש"י או פי' התוספות על הש"ס⁷. וכדוגמת: סו"ס רמ"ט מצא רבינו תו' בע"ז, ובסו"ס רס"ה מצא לתלות בב' תי' התו', ובסי' של"ח סק"ט ובאה"ג שם. וביו"ד סי' קצ"ו ס"ד מציין לבאה"ג ומוסיף שכ"ה דעת תו' נדה ז' ב'. ובאו"ח סי' רע"א ס"ק ט"ז מתו' בפסחים (והובא בשעה"צ שם ס"ק ל"ט), וביו"ד סי' צ"ח ס"ק כ"ה 'וכ"ד תו' חולין' וכו'. ובסי' רס"ו ס"ק ו' הביא מתו' [ובב"י וש"פ הביאו רק מהמ"מ רשב"א ורמב"ן ושאר]. באו"ח סי' קנ"ח ס"ה הביא מתו' בחגיגה אף שהמציין ציין להגהת סמ"ק. וביו"ד סי' צ"א סק"ג מתו', ובשאר נו"כ ל"נ כלל. ועוד הרבה.

עניין זה רמזוהו תלמידיו: "אחר הזהיר, על דרכי העיון בים התלמוד, ולעיין היטב בפירוש רש"י כי הם נכוחים מאוד למבין ובחידושי בעל תוספת ז"ל" (הקדמת ר' יהודה ליב ור' אברהם בני הגר"א לביהגר"א או"ח. וראה גם בהק' ר' יעקב משה. וראה גם מעשה רב אות ס'). "וכמעט אין תיבה ותיבה שמכוסה ומופלא ממנו ציונו בש"ס או ברש"י או בתוס" (הקדמת בניו ליו"ד). הסיבה לכך נראה, דכיון שרש"י היה 'פרשן', אזי כשמפרש הגמ' בצורה כזו או אחרת מסתמא היה לו הכרח מל' הסוגיא עצמה וכדו' אף שאינו ידוע לנו בבירור, מ"מ ההכרח קרוב יותר לחז"ל. יתכן גם שכיון שפי' רש"י ותו' נדפסו על הדף ומצויים לפני כל לומד, ראה רבינו לציין אליהם. כמו"כ יתכן דבאמת אף שבב"י העדיפו להביא מן הראשונים ה"פוסקים" כמו רמב"ן ובית מדרשו או מרדכי סה"ת וכדו', מ"מ רבינו ציין להראשונים המוקדמים יותר שהם רש"י ובעלי התוספות.

ג. מלבד ההבחנה הנ"ל בין מה נחשב למקור אצל באה"ג אל מול הגר"א, ישנו הבחנה נוספת: באר הגולה מביא מקור כללי, לכללות דינו של הסעיף, ולא לכל תיבה ותיבה במסויים. רבינו הרבה פעמים ניחא ליה במקורו של באה"ג ('מתני' וכדו') אך

6 בבאה"ג סי' רע"א ס"ד למקור איסור טעימה קודם קידוש, כתב 'שם קו ב' [כוונתו לסוגיית טעם מקדש]. ורבינו כתב 'שם קה א' [כוונתו לסוגיית שבת קבעה לנפשה]. והמעין בב"י יראה שהביא לדין זה ג' ראיות. באה"ג הביא ראיה קמייתא, ורבינו אמצעיתא. ומעתה עלינו להתבונן מה ראה על ככה, ובפשוטו כי הוא מוקדם יותר.

7 וזהו שתמה הרש"ש בחי' הש"ע סי' תרי"ב 'ולפלא בעיני על הגר"א ז"ל שלא עיין על זה להתוספות' (פי', שלא ציין לעיין בתו').

ימשיך להצביע על תיבה מסויימת כי היא לקוחה רק מרש"י, ואינו כלול במקור הראשוני במתני'. וכך כשבבאה"ג מביא מקורות מחז"ל, ממשנה ברייתא או מגמרא, פעמים רבות רבינו חוזר שוב להביא את המקור היותר מדויק. וכדוגמת סי' תקפ"ט ס"ג אשה פטורה ציין באה"ג למשנה בקידו' מ"ע שהזמ"ג אבל רבינו כ' קידו' לב ב' דשם נזכר להדיא שופר, ורבים כיוצ"ב.

ה'דיבור המתחיל' שבביאור הגר"א

פעמים שמציין בס"ק אחד כמה תיבות נפרדות, ואף מהסעיף הבא [בהפסק נקודה], כי בכוונתו שבביאורו הזה ממתיק הוא את אלו התיבות. (הרר"י בכללי ביהגר"א כלל ד').

כפי שניווכח, גם ה'דיבור המתחיל' עצמו הוא מדברי רבינו בעצמו, ונכתב בדקדוק רב מאד⁸, וכ"ה ג"כ בליקוטים חדשים מכת"י. וזה חשוב לדעת על מה קאי הביאור בדיוק רב מאד, וראה בביאור"ל סי' ש"מ 'ונראה דמטעם קושיא זו נייד הגר"א מדברי המ"א וציין על הדין דמלקט שחורות וכו' סתם כדעת הרמב"ם דהלכה כר"י במלאכה שאצ"ל עכ"ל' עכ"ל ביאור"ל, הרי שמציונו של רבינו על הא דמלקט מפרש כוונתו, [וכ"פ שם בדמשק אליעזר], וכהנה רבות בדברים הנוגעים להלכה ממש, ולדוגמא: במ"ב בשעה"צ סי' ש"א סק"ז שכתב 'וכן משמע מביאור הגר"א', המעיין רואה שאי"ז אלא ממה שכתב בתוך הד"ה תיבת וכן (וע"ע בפסה"ג השלם סי' ע"ר). ובביאור"ל סי' רמ"ד מגיה בתוך הדיבור המתחיל תיבת "וכו'". [גם בהגהות הגרי"ב כת"י על ביאור הגר"א בססי' תקמ"א הגיה בתוך הד"ה וכל אדם כו', והוסיף לה 'ולא מהני כו'']. כך גם מוכח מן הד"ה ביו"ד קצ"ה ס"ק כ' שהד"ה מרבינו, ורק הוסיף לה המסדר השני [הרא"א

8 ובמבוא לביהגר"א מהדורת מכו"י לאו"ח כתבו: 'כמו"כ הוספנו לכל הקטעים כותרות המזהות את דברי הש"ע והרמ"א עליהם מסודרים דברי הגאון', ויש בזה בכדי לשבש את הביאור לערבב בו עם תבן, ולדוג': בסי' רע"ב ס"ק י"א הוסיפו תיבות וכו' פעמיים בתוך הד"ה של הגר"א. ולפנינו בדפו"ר כך 'במקום שאין. י"א שמקדשין. וי"א', והכוונה שרבינו בדיבור הזה מתכוון להביא מקור לג' עניינים. א' דשכר מדינה הוא דוקא במקום שאין יין. ב' לבאר סברת י"א דמקדשין על שכר מדינה, ג' לבאר סברת י"א דאין מקדשין על שכר מדינה. אולם לאחר הוספת ה"כולי", משתנה כוונתו, והבן. מדברינו כאן משמע דאף ה'כרך הראשון' שכתב רבינו, כלומר ד' הכרכים הנכתבים לפי סדר סימני הש"ע (ראה לעיל, בחלק ב', בפרק ה'ליקוטים'), אינן גליונות סביב השלחן ערוך שלמד בו רבינו, אלא הוא נכתב כספר בפנ"ע עם ציון לסימנים ודיבורי המתחיל. [וזה דלא כמש"כ הר"ד קמינצקי במאמרו בהשערה בעלמא, נד' בספרו 'תורת הגר"א' הנדפמ"ח].

עכ"פ ציוני ה"סעיפים-קטנים", אלו ודאי לא נעשו על ידו, וגם נשתבשו הרבה, כדלהלן. ובפסה"ג סי' תקנ"ה כתב 'וט"ס הוא בביהגר"א ז"ל וצ"ל בסי' תקנ"ט ס"ק י". ולא מובן רצונו, הגר"א מציין לסעיפי הש"ע ולא לס"ק של עצמו, שהרי כאמור הגר"א כתב רק "דיבור המתחיל" ולא "סעיפים-קטנים".

ז"ל] תיבה בתוך סוגריים [כדרכו ביו"ד שכל תוספותיו שם בסוגריים עגולות כמש"ש בהקדמתו⁹].

9 וכך ביו"ד סי' צ' ס"ק בליקוט הרא"א הוסיף תיבת "גדולה" בסוגריים עגולות לתוך הדיבור המתחיל של הגר"א, בכדי שלא נטעה שהוא כמו בד"ה הקודם 'בין של קטנה' כו'. עיי"ש ותבין כוונתי [ומתפלא אני על בעל שלמת אליהו שם ששגה בזה].

יש כמה פעמים גם סוגריים עגולות בתוך הביאור לאו"ח, וכפיה"נ הוא תוספות מן המסדר ר"י משקלאוו, או מן הגרמ"מ. ע"י למשל בסי' תקפ"א ס"ק י"א, ובסי' תקפ"ו ס"ק ד', ובסי' רמ"ו ס"ק י"ד [אריכות קצת לבאר דברי רבינו שם], סי' רע"ב ס"ק ג' [הוסיף תיבה לברר כוונת רבינו], ובסי' רנ"ב כתב: 'ועי' בה"ג ס"ק ס' שציין כרבה ושגגה היא', ובסי' ש"א ס"ק צ'. ובאריכות גדולה בסי' תכ"ג. וכן כמה פעמים ביו"ד דפו"ר, נדפסו הערות קצרות בסוגריים עגולות, ואינן לרבינו כמובן, ונשמטו תיבות אלו בדפו"ו ע"י המסדר השני, אלמא לאו מריה חתים עלה (ע' סי' פ' סס"ק ז'). והם משל הגרמ"מ משקלאוו כמו שכ' בהקדמתו [בדפו"ר, ובדפו"ו נשמט הקדמתו לגמרי (וכך בכל הדפוסים שלאחריו) מפני הקדמת הגר"א] וז"ל: 'ויגעתי בכל יגיעות להסיר הטעויות הבא ממהירות הכתב והדפוס, הגם שסדרתי תחילה ע"י הרב המופלג בתורה וביראה מו"ה ישראל, המסדר את האו"ח סידר גם את היו"ד הזה, ויגע ביגיעות רבות, מכל מקום לא סמכתי על זה וראיתי בעצמי כל דבר ודבר ובמקום אשר אין אני יודע כתבתי בחצי עגולים לעיין'. וראה בהגדה של פסח שהו"ל הגרמ"מ ז"ל עם פי' הגר"א בשנת תקס"ה שתיקן והגיה דברי ביאור הגר"א סי' ת"פ אשר נשתבש בכל הדפוסים [ומעניין שלא תוקן עד היום הזה! בשום מהדורה, ולא עמדו על כך הדמש"א וברכ"א]. מסי' רפ"ד ס"ק ב' נמצאנו למדים כי לא עבר הגרמ"מ על הכת"י, אלא רק על עבודת המסדר הרר"י, וע"ז העיר הגהותיו אשר בסוגריים, וז"ל שם: 'ועיין תוס' ביבמות שתמה ע"ז...ותמוה היאך נעלם ממנו תוס' הנ"ל...', והעיר על כך הגרמ"מ בסוגריים 'וצ"ע בזה' כי אין פשר לדבריו [ומפני כך גם העמיד כל הדיבור בסוגריים על אף שהוא מדברי רבינו], ועמד על כך הגר"א בהקדמתו לסידור ביהגרא שנית, וכ' שהוא ראה בכת"י דכ' רא"ש במקום תו', ונתיישב דברי רבינו, שנתכוין לתמוה על הרא"ש היאך נעלמו ממנו דברי התו'. ויש להאיר, כי גם הרר"י המסדר הראשון בהגהותיו מכתב ידו לביהגרא שברשותו, הגיה דצ"ל הרא"ש וניחא הכל. [המסדר השני, הגר"א, הוסיף על כך בסוגריים כי כבר המג"א בסי' ל"ב הביא תמיהה זו בשם ברכת הזבח אבל תי' בדוחק].

ביו"ד סי' ב' סק"ג העיר הגרמ"מ בסופו 'דבריו צ"ע בזה', אלא שבדפוס ווילנא מתברר שכל הארבע שורות שנדפסו שם בסוף הס"ק [אשר פותחים ב'וע"ש שהכריח וכו', הוא בכלל ליקוט השייך לסעי' ג' נד' לפנינו כס"ק ט' ופותח ב'ערשב"א שהכריח...], ומעתה הכל מובן. ברור איפוא שלא ראה הגרמ"מ כלל שיטת עבודתו של הרר"י אשר חיבר ליקוט זה שלא במקומו, ושלל את הסיכוי להבין כוונת רבינו. ושוב שמחתי לראות בס' הצדיק רי"ז מסלאנט שהביאו מכת"י ז"ל הערות ליו"ד, וכ' 'דבר פשוט שמן ס"ק וע"ש כו' עד סוף ס"ק זה שייך לס"ק ט' ובוה נסתלק הצ"ע עיי"ש.

בסי' ס"ט ס"ק כ"ו כתב רבינו: 'ואמרינן בפ"ג דפסחים ופ"ט דחולין ששיעור עיבוד כדי הילוך מיל', ובדפו"ר כתב ע"ז הגרמ"מ בסוגריים: 'ודבריו צ"ע. וע' בש"ת נודע ביהודא'. והגר"א שראה סוגריים אלו, השמיטן, וכתב במקומם בסוגריים: 'כ"כ המ"מ. וערש"י נדה נ"ה א' ד"ה שעבדן. וכבר עמדו בזה האחרונים'. והרר"י המסדר הראשון בהגהות מכתב ידו על הביהגרא שלו כתב באורך לדחות דברי הנוב"י ולקיים דברי רש"י ולבאר שיטתו [הגהה זו משום מה לא נדפסה בליקוט מפרשים מכת"י שבמהדו' מכו"י וחבל, אך נדפסה שם הגהה אחרת (על הערת הגרמ"מ) מכת"י הגר"א שרבינובין ז"ל ג"כ ליישב פרש"י דלא כהנוב"י].

מטעם¹⁰ זה אירע הרבה מאד טעויות, שאין הציון על הד"ה במקום הראוי לו, והוא מחמת שהלשון שווה [ופעמים אף מקצת בלבד מהלשון שווה]. וכבר העירו על כך כל עוסקי ומפרשי הביאור, והעיר על כך לנכון בעל הדמש"א ברוב מקומות¹¹. לפנינו נציין כמה דוגמאות להמחשת העניין.

נפתח בסי' רע"ה שכ' בפסה"ג של הגרצ"ה לעמפערט ז"ל בזה"ל: 'ט"ס יש כאן בביאורו וס"ק ה' צריך להיות נרשם על סעיף ז' ע"ש דו"ק ותשכח כדברי', והיינו שהדיבור המתחיל 'מותר' סידרו המסדר על סעי' ה' בדין היתר אדם חשוב, אבל א"כ כל ראיות רבינו אינם ממין הטענה כלל, וצדק הגרצ"ה (וכ"כ שם בדמש"א ובהגהות בן אריה ובפעולת שכיר על מעש"ר אות קיד) דשייך לסעי' ז' בדין היתר קריאת פ' ב"מ.

עוד שגיאה הנוגעת לדינא העיר הג"ר יששכר בער בפעול"ש למעש"ר אות לו על ביאורו בסי' צ"ב ס"ק ט"ז 'וכן כו'. כיון דקראן בגמ' צואה. ולא נראה, והמסדר סידרו על תיבות הש"ע בס"ז 'וכן אם חיכך הראש', אבל באמת קאי על הרמ"א בהמשך שם 'וכן בצואת האוזן והאף'. (וגם המ"ב ס"ק ל' הביאו במקומו הנכון: 'והגר"א מיקל בזה'). אותו הדבר קרה בסי' ר"ב ס"ק ל' שהדיבור 'על הפלפל' מצויין בסעי' ט"ז, ובאמת קאי על סעי' י"ח, העירו על כך בדמש"א בפסקי הגר"א והנמוקי הגרי"ב כת"י,

לא אדע מדוע הרא"א כתב בסוגריים בליקוט סי' פ' סק"ח (אבל העיקר בדעת הרמב"ם כנ"ל בס"ק ז' וכ"כ פר"ח), מי אמר לו להכריע כמאן עיקר, ובפרט שס"ק ז' הוא מהביאור ואילו ס"ק ח' הוא מן הליקוט א"כ בתרא הוא. ואמנם המסדר הראשון הר"י הוסיף לס"ק ח' כמה תיבות, זהו לשיטתו באיחוד המהדורות, אבל למה להרא"א להכניס עצמו לזה.

יש להתרעם על מהדורת ש"ע 'צורת הדף', אשר כפיה"נ לא ידעו מהות הסוגריים העגולות שבביאור, פעמים הדפיסוהו באותיות קטנות ופעמים באותיות שוות, ואת כולם הדפיסו באותיות מרובעות כדרך שאר הביאור, ונתנו מכשילה כאילו רבינו בעצמו כתבם. ועדיף היה לעשות כפי מדפיסי ראם בוויילנא דאת הסוגריים הדפיסו תמיד ב'כתב רש"י'.

הסוגריים הרבועות שבביהגר"א יו"ד, המה משל הגר"א עצמו, מה שרשם בגליונות ביאורו, כמ"ש המסדר הגר"א בהקדמתו. ובאמת בדפו"ר שסידר הגר"י, ליתא להנך סוגריים והכל נכתב בשוה. כ"ז פשוט, ותימה מ"ש בפסה"ג ס"ס רצ"ו סעי' ס"ט 'ודברי הג"ה בדברי הגר"א כפי מה שנדפסו ביו"ד החדשים קשים להולמם'. וכנראה לא ידע כי הג"ה זו מרבינו עצמו הוא, ובדפו"ר הכניסה עורכו לתוך הביאור עצמו, והגר"א העמידה בסוגריים מרובעות, כי כתבן רבינו על גליונו כנ"ל.

10 ראה לעיל (חלק ב' בפרק ה"ליקוטים") שביו"ד רובם נתקנו ע"י המסדר השני הגר"א.

11 ומתפלא אני שבסי' ש"ט נד' ס"ק ו' על תיבות ואם היתה החבית בין החביות כו' וכ' רבינו 'גמרא שם' ובעל דמש"א טרח למצוא ברייתא בגמ', וזה טעות כי הוא נמצא במקומו במתני' שם, ולומר על רבינו דחפש בברייתא בגמ' מה שנמצא במשנה, זהו בתר איפכא מדרכו בקודש. אבל באמת קאי על המשך הש"ע על תיבות ואם הניחם עליה כו' ע"ז כ' גמ' שם [הוא מש"ש שבת קמב ב' ל"ש אלא בשוכח אבל במניח כו'], ולהיודע דרכו דלעולם (ראה גם בהע' הבאה) בא להפריד בין הדבקים ולהראות כל דיבור ודיבור מאין ימצא, והמשך הלשון על דעת שישארו כו' הוא מפרש"י כמ"ש רבינו בס"ק שלאחריו. שוב שמחתי לראות שבש"ע המצויין מכון 'הדרת קודש' עמדו ע"ז. יש לציין גם כי בעל עמק יהושע תמה מאד על הגר"א בביאורו סי' ר"ג לסעי' ג' ס"ק ד' ד"ה על כו', אבל בדמש"א העמידו על נכון על סעי' ב' על תותים וכו'.

וכן בשעה"צ שם ס"ק פ"ט העמידו לנכון. ודוגמא אחרת שהעיר על כך רבינו הח"ח ז"ל בשעה"צ סי' תק"ו ס"ק ס': 'וכן כ' הגר"א אך הציון נרשם בטעות על סעיף ו', וכוונתו דס"ק ט"ז ד"ה אסור, נדפס בדפוס [אשר בו למד הח"ח כנת' בהערה להלן] על סעי' ו' 'אסור לאפותה' וכו', ולא מובן כלל שייכות דבריו לעיסת שותפין, אלא ודאי קאי על סעי' ח' 'אסור לעשות שאור ביו"ט כו', וע"ז שפיר ציין הגר"א לסי' תצ"ה להפלוגתא באו"נ שהיה יכול לעשותה מאתמול¹². כך גם המגיה לס' אמרי נועם, הג"ר אריה ליב ליפקין, בברכות ס ב' ומפליא לעשות מעיר בסוגריים כי דברי הביאור בסי' ו' ס"ק י"א נרשם בטעות על דברי הש"ע ואמנם קאי על הרמ"א. וכוונתו, כי הד"ה של סקי"א הוא 'ועוד יש לפרש' והעמידוה על הפירוש של הש"ע ובאמת קאי על הרמ"א [ואמנם נוסף בד"ה תיבת 'שמפליא' ומוכח דקאי על הרמ"א כדבריו].

^{עוד דוג':} סי' רנ"ז ס"ק ט"ז ד"ה וכן העמידו על תיבות וכן אם רצה להוסיף וכו', והוא טעות וקאי על המשך ל' הש"ע וכן אם רצה ליטלו כולו ולתת אחר, שהוא דינא דרשב"ג וע"ז קאי רבינו.

סי' ש"א ס"ק נ"ב נדפס ד"ה אין יוצאין על סעיף כ' אין יוצאין באנקטמין, ובאמת ראוי להיות על סעיף כ"א אין יוצאין בתיבה.

סי' ש"ח ס"ק פ"ט שסידרו המסדר על סעי' מ' 'ובלבד שלא יגביהם' ובאמת שייך לסעי' מ"א על 'ובלבד שלא תגרהו', כיון שלפני המסדר היה כתוב רק הדיבור המתחיל 'ובלבד'. ולא ידע כוונתו על נכון כפי הנראה בגלל מהירות ורוב העבודה שעליו (כמ"ש עליו הרא"א, הו' לעיל חלק ב': 'נחפז במלאכתו ולא התבונן היטב בכי"ק').

כך שם ס"ק כ"ג דיבור המתחיל 'כי אם לצורך' חשב המסדר דקאי על סוף הסעי' (לגבי שופר) 'כי אם לצורך גופו או מקומו', ובאמת קאי על רישיה (לגבי תפילין) 'כי אם לצורך' [אף לא גו"מ].

ובסי' ש"ט ס"ק ה' ד"ה אם הם, דהמסדר סידרו על תיבות 'אם הם פירות שאינם נפסדים' ובאמת קאי על הרישא דהסעי' 'אם הם פירות רטובים'.

סי' שי"ד, גם ס"ק ט"ז הועמד על תיבת ברזא שבריש סעי' ד', ומקומו הנכון על המשך הסעיף. וגם ס"ק י"ז ד"ה מותר הועמד על אמצע סעי' ד' [מכח הטעות הראשון הנ"ל], אך מקומו האמיתי על סעי' ה'. דמש"א שם.

12 ועיי"ש במ"ב שהבין כוונת הגר"א לומר דדברי הש"ע הם לשיטת הרמ"א בסי' תצ"ה. ולפי"ז הש"ע סותר עצמו, דבסי' תצ"ה לא הביא כלל דעה זו. ובפשטות זו עוד דוגמא מני רבים דלא אכפל להגר"א שהש"ע סותר עצמו. [וע' במג"א סי' תצ"ה סס"ק ג' שכבר העיר בשאלה זו, ועיי"ש פמ"ג]. אבל באמת אינו מוכרח ויתכן שכוונת הגר"א לציין למה שהוא ז"ל כתב בביאורו בסי' תצ"ה, דאף לדעת הר"ן שהוא דעת הש"ע, בדרך לעשות ימים הרבה ואינו מפיג טעמו אסור באפשר לעשות מעיו"ט, וזהו טעמו כאן בשאור. [וכ"כ בביאורו"ל שם מדנפשיה].

בסי' שכ"ה ס"ק ד' ד"ה אפילו אם, המסדר סידרו על תיבות 'אפילו אם עומד בפנים', ובאמת שייך על המשך הסעיף 'אפילו אם' החפצים של עכו"ם'.

סי' שכ"ח ס"ק ל"ו ד"ה ואם, קבעו המסדר על דברי המחבר 'ואם היו ב' בעוקץ אחד', בלא שייכות, אבל באמת שייך להרמ"א שם 'ואם הדבר בהול'.

סי' של"ה סק"ד ד"ה שלא, צויין בדפו"ר על 'שלא ישים הספוג', והוא שייך על ההמשך 'שלא יעשה כדרך' כו'.

בסי' של"ט סק"ד ד"ה להכות כו', בדפו"ר סידרו על 'להכות באצבע כו' ובאמת שייך להרישא 'להכות כף על ירך'. [וכן שם נשתבש הד"ה שלא כו' מתני' שם, וסידרו על הרמ"א בס"ד שאין לו שחר, ובאמת ט"ס וצ"ל ולא כו' וקאי אמחבר ולא חולצין כו' שהוא מתני' שם¹³].

סי' תקכ"ו ס"ק ט"ו ד"ה אבל כו' סידרו על 'אבל אם אין רוצין כו' ובאמת שייך לסיפא 'אבל טילטול מותר'.

סי' תקל"ו ס"ק ד' ד"ה אפילו, סידרו על רמ"א ס"א תיבות אפילו בחינם, ובאמת שייך לס"ג לתיבות אפילו יש בה וכו'. זה העיר שם בהגהות בן אריה (בגליון אא"ז ז"ל¹⁴ מה שמצויין אות ד' וכו' נמחק ונ"ב הוא ט"ס וצריך למוחקר' וכו'. גם בסי' תרל"א סק"ד מתקן בהגהות בן אריה הס"ק ד', ולא עמד בזה הדמש"א).

סי' תרכ"ז ס"ק ב' ד"ה ואם כו', הציגו על תיבות 'ואם הוא רחוק' ובאמת שייך על ההמשך על תיבות 'ואם אינו לנו'.

סי' תרפ"ד ס"ק ה' ד"ה ומפטיר, בדפו"ר הוא על ס"ב 'ומפטיר רני שמחי', אבל הוא שייך באמת על ס"ג, וזה כבר העיר שם לנכון בחי' הרש"ש על ש"ע.

וכהנה רבות מאד עד כי חדל לספור¹⁵.

13 וכוונתו כדרכו להורות מאין בא כל דין, לזה אמר דיבום וחליצה הוא מתני' אבל כניסה הוא נלמד מיבום ופדה"ב נלמד ממקדשין וגירושין הוא תוספתא.

14 יש בהגהות אלו הרבה הוספות מנכד המחבר (הגר"ר אריה לייב ליפקין), לכן כתב אא"ז.

15 וע"ע בפסה"ג השלם סי' ר"פ דיון ומו"מ על מה קאי הד"ה של ביהגר"א בסו"ס תר"ח. וכן בפסה"ג סי' של"ה ועוד.

במהדו' מכו"י תיקנו רו"פ ע"פ הדמש"א והברכ"א טעויות אלו [ובכמה מקומות שהנ"ל לא עמדו בזה, הניחו כפי טעות הדפו"ר. ואציין לדוג' בסי' רפ"ח דברי הגר"א בס"ק ג' ד"ה י"א, שהעמידן המסדר על סעיף ג', וזה תמוה שהרי כבר הביא על כך רבינו מקורו בס"ק ב', ומדוע לו להביא על מ"ש השו"ע כהמשך דבריו "יש אומרים שראו כמה חסידים" וכו'. אבל ללא ספק קאי על סעיף ב' "יש אומרים שאדם שמזיק" וכו', וע"ז מביא רבינו מקור מדברי המג"א]. אבל כמאמר החכם א"א לספר בלא טעויות, פעמים שקילקלו יותר מן הדפו"ר בעצמו. וכגון בסי' שי"א העמידו את הס"ק ב' [ד"ה ואם אין לו כו' מטלטלון] בש"ע על תיבות 'ואם אין לו כו' מטלטלו ע"י שיהפכנו ממטה

יש לציין גם כי נתפרסמו לאחרונה¹⁶ גליונותיו של הגאון המפור' ר' בנימין זאב לאור ז"ל בעל 'שערי תורה' (אשר כידוע נד' בהסכמת מהר"ם בנעט, הגרעק"א הנתיבות החת"ס ועוד) על ש"ע או"ח עם ביהגר"א דפו"ר הנ"ל, וכ' שם באחת מהם, על סי' נ"ג ס"ה ביהגר"א ס"ק י"א ד"ה אבל כו' נב. נרשם בטעות כי מקומו על סעי' ו' כמבואר בראיות רבינו ז"ל יע"ש עכ"ל [היינו על ס"ו תיבות אבל באקראי כו'. וטעות זו אגב, לא תוקנה עד היום בשום מהדורה!].

וגם זהו סיבת טעויות שפעמים המסדר לא שם לב שמתחיל דיבור חדש ועשאו לביאור אחד באותו ס"ק. כגון סי' של"ח ס"ק ג' לסעי' ב' בש"ע בזה"ל: 'ואפי' לומר. לדעת המתירין בסי' רעו ס"ב בהג"ה: זוג. עסי' רנ"ב סס"ה' עכ"ל והכל בס"ק אחד על סעי' ב'. כשברור שמתיבת 'זוג' מתחיל ס"ק חדש על סעי' ג' בש"ע. ובסי' שפ"ב ס"ק ט"ו: 'די בשכירות. דאין הנכרי הראשון יכול לחזור כמ"ש בס"ו ואין יכול להשכיר חלקם כ"ז שאין מחזיר הדמים: אם. ס"ג ב' פ' א' ע"כ. דמתיבת אם שייך לסעי' יו"ד. כיוצ"ב בסי' רע"א ס"ק כ"ב. ועוד ועוד רבים. אלא דזהו טעות נסבל כיון שניכר ע"י הניקוד שמתחיל ד"ה חדש אף שהשמיט ה"סעיף קטן" [ופעמים שטעה באותיות הס"ק, כמו בסי' ש"א דאחר ס"ק ט' כתב ס"ק י"א והלאה, ולא נמצא ס"ק י' (אולי מפני הדומות כי ציין לפנ"כ למ"א ס"ק י"א, והמשיך עם ס"ק י"א). ובסי' רמ"ט ג"כ קפץ מס"ק י' לס"ק י"ב, אולם בתוך הש"ע הסימון הוא לס"ק י"א, א"כ יגיד עליו רעו שאינו אלא ט"ס ולא שנשמט כאן דיבור שלם. ובסי' שכ"ח עקף מס"ק נ"ג לס"ק נ"ה. וביו"ד סי' צ"ב הדפיס פעמיים ס"ק י"ט. ישנם גם ט"ס קלים באי התאמה בין מיקום הס"ק בתוך הש"ע לבין הד"ה, כמו בסי' רנ"ז ס"ק ב' וג' אינם בש"ע על מקומם, ואינו חמור

למטה', אבל באמת בדפו"ר הוא נמצא על המשך הסעי' 'ואם אין לו כו' מטלטלו טלטול גמור' וזה נכון וכמש"כ רבינו דאפי' טלטול גמור אינו אלא מדרבנן.

16 צהר ב' תשנ"ח יז-יט. [ואגב, שם נדפס בטעות סי' כ"ג, וצ"ל נ"ג]. יש לציין אגב לס' זכרון אלעזר (מישקולץ, תרצ"ו) שהביא הספד שנשא הגר"ב וולף הנ"ל 'על פטירת רה"ג אור ישראל וקדושו קדוש יאמר לו רשכבה"ג מו"ה אליהו מווילנא זצ"ל' עע"ש. יצויין שגם אביו הגר"ר אלעזר רוקח בעל ה'שמן רוקח' (קצת מוזר שהח"ח במ"ב, ביאורה"ל סי' ריד' שכח' ושל' ובמ"ב סי' קע' מ', מכנה את הספר 'מעשה רוקח' הספרדי על הרמב"ם בשם בעל שמן רוקח, וכפיה"נ הוא שגגה אגב ריהטא. לבעל השמן רוקח יש הגהות על ש"ע בשם מעשה רוקח), נו"נ כוכ"פ בדברי הגר"א בהערצה גדולה, ובחיבורו שערי חכמה חלק ש"ש סי' ל"ו אחר שהביא 'פירוש יקר מאד' מהגר"א [הוא פירושו הנודע על ואפר כירה מוכן הוא דריש ביצה, שאמרו בגמ' חיסורי מחסרא וה"ק שאפר כירה כו', ואמר הגאון דאינו הגהה אלא דקאי א'ומודים' ב"ש וב"ה, וראה גם במנחת יהודה ביצה שם], כותב: 'ואם אמנם דלפישמ"כ תו' חולין פח ב' כו' נסתר פירושו של הגאון זצ"ל, אין לתמוה בזה על הגאון המובהק הזה באשר שרואה אני דרכיו בחיבוריו הנפלאים שהוא בחר לעצמו דרך אשר היה ישר בעיניו בדברי המשנה וגמ' אף אם הראשונים ז"ל לא פירשו כן' עכ"ל. גם בנו של בעל השע"ת, בספרו 'דברי ירמיהו' על הרמב"ם דן כוכ"פ בביאורי הגר"א. [וע' בדברי ירמיהו הל' ת"ת פ"ו עיין בכ"מ בשם הר"ן וכו', ונכתב בצידו מיד אאמ"ו הגאון ז"ל לעיין בפ"י הגאון מו' אליהו מווילנא ז"ל באו"ח סי' תקל"ח ס"ק י' עיין שם מ"ש נגד דברי הר"ן ממקומות בש"ס].

כיון שנקל לראותם]. אך פעמים שהוא חמור יותר, וכגון סי' רמ"ז ס"ק י"ב וז"ל 'מי שיש. דזהו לא קצץ לפי' הרשב"א כנ"ל ע"ש לשיטת הרא"ש הנ"ל בס"א בהג"ה, ולא מובן כלל כי חסר הנקודות, וכנ"ל 'מי שיש. דזהו לא קצץ לפי' הרשב"א כנ"ל. ע"ש. [ר"ת: ערב שבת]. לשיטת הרא"ש הנ"ל בס"א בהג"ה ונמצא שיש כאן ב' דיבורים שלמים. [וכן תיקן הדמש"א].

בדפוסים השניים של ביאורי הגר"א לאו"ח, אשר יצאו לאור עם שאר הנו"כ, מג"א ט"ז באה"ג ועט"ז, בוורשא¹⁷ תרכ"ב וביוהאניסבורג, תיקנו המדפיסים הרבה מן הטעויות הנ"ל, והוסיפו "סעיפים קטנים" נוספים. הג"ר נפתלי הערץ מביאלוסטוק למד בביהגר"א של מהדורת יוהאניסבורג, ולדוגמא: בסידורו דף קיט ע"א מביא את דברי הגר"א הארוכים המקיים שיטת הרמב"ם דלא כפי שחזר בתשובתו והורה לתקן הספרים, ומציין בסופו שהוא בסי' ש"א ס"ק ק"ד. ולפנינו בדפו"ר הוא בס"ק צ"ט [וכן באהל משה סי' ס"ז הג"ר אלעזר משה כותב לידידו בעל המלבושי יו"ט 'מדי דברי אמרתי אציע לפני ידידי את הצל"ע בדברי הגר"א ז"ל המוחזקים לנכונים מאוד בענין המוצא תפילין בא"ח סימן ש"א, דלפי דבריו שם בס"ק צ"ט...']. אבל במהדורות הנ"ל אכן נמצא בס"ק ק"ד, (וכן בהערותיו לשנו"א פ"ז הע' ט"ז מציין לכמה ס"ק ואצלנו הם במקומות אחרים), כך גם הגאון בן אריה בהגהותיו לרמב"ם הל' ציצית מציין לדברי רבינו אלה, ומציין לס"ק ק"ד [והמבלבה"ד, נכדו, "תיקנו" לס"ק צ"ט]. והטעם, מפני שכוכ"פ בסי' ארוך זה נמצאו דיבורים חדשים שבדפו"ר הכניסו שתיים לדיבור אחד. גם החזו"א למד ממהדורות אלו, ולכן כותב (או"ח סי' ל"ה) 'ומבוארין דברי הגר"א ז"ל ס"ק ל"ו ל"ז', ולפנינו הוא בס"ק ל"ד ול"ה.

במהדורת מכו"י במקומות אלו עשו ס"ק חדש, אבל בכדי לא לבלבל את רצף הס"ק עשו אותה האות של ס"ק קודם עם תוספת כוכבית. אלא שמכיון שבג' מהדורות הנ"ל סימנו גם את ציוני הס"ק בתוך דברי הש"ע [כבדפו"ר], שוב היו צריכים להכריע מדנפשיהו על מה קאי הדיבור המתחיל. ולדוגמא: בסי' ש"א ס"ק פ"א, באמצע הדיבור ישנו דיבור חדש: 'בין וכו'. כנ"ל ולובש כו', ובמכו"י עשאוה ל"ס"ק פ"א*", והיו צריכין להעמידה כציון בתוך הש"ע. והנה בש"ע הכי איתא: 'בין שהם שני חלוקים בין שהם שני סרבלים בין שהם שתי חגורות'. הדיבור הקודם הוא 'שני חלוקים', הוה אומר, שהדיבור 'בין כו' הוא על ההמשך. ובעוד שבדמש"א וברכ"א העמידוהו על הסיפא 'בין שהם שתי חגורות' (וכן מוכח לענ"ד מהס"ק הבא), בחרו העורכים של מכו"י להעמידו על 'בין שהם שני סרבלים'. וכך אמנם הוא במהדורת יוהאניסבורג הנ"ל (אצלם זה ס"ק פ"ו). בכל אופן נדמה שהיה ראוי לציין במכו"י שיש נידון בזה, והכריעו בזה [שלא כדרכם] נגד בעל הדמשק.

דברי חכמים
36395

17 ובהסכמת הג"ר ברוך מרדכי ליפשיץ משנת תרכ"א כתב: 'והוסיפו עוד ביהגר"א מגאון עוזינו מאור הגולה הרב הדומה למלאך ה"צ מרן הקדוש מהר"א מווילנא זצלה"ה אשר ביהגר"א על או"ח זה רבות בשנים לא הובא לבית הדפוס והוא יקר המציאות כי כלו וספו ויגרע נחלת ה' מאתנו'.

ממהדורת לעמבערג בשנת תרמ"ו, שבו נוספו אין ספור 'נושאי כלים', כמו מחצה"ש שע"ת ועוד, הדף נעשה עמוס מאד, וביאורי הגר"א במהדורתם נדפס ללא הס"ק כלל, מכיון שלא יכלו לציין אליו מתוך הש"ע מחמת ריבוי ההפניות. ונד' בכתב צפוף ביותר עד שלא פלא על רוב הלומדים המרחיקים עצמם מלימוד קבוע בביאור על או"ח. מאז ועד עתה רוב מהדורות הצילום, ומהדורות ה'צורת הדף' הם מתוך מהדו' לעמבערג הנ"ל.

במהות הנקודות. אחר העיון, נדמה שהנקודה אינה מורה על הפסק כפי המקובל כיום, אלא כעין 'מקף' שפעמים אדרבה מורה על קישור, או פעמים על כעין 'פסיק'. וראה לנקודה שנדפסה בסי' תר"מ סק"י, וכמדומה שהטעו לדמשק ואחריו בברכ"א לדחוק בכוונתו. ואם הנקודה היתה מורה על הפסק, היה יותר נראה שט"ס והנקודה צ"ל קודם תיבת ועובדא, ולאחמ"כ יש לקרוא: 'ועובדא דרב יוסף [פי' דלכאו' קשה מעובדא דר"י דמשמע דאזלינן בתר יחיד] עי' ט"ז ומ"א [דיישבו עובדא דא]'. והמעין הרבה ב"נקודות" שבביהגר"א, רואה כי לפעמים עושהו כעין ה"מקף" או "פסיק" שמקובל כיום, וראה ביו"ד סי' שכ"ה סק"ו והנה. אבאר דשלש דינים בזה, וכמובן אינו רוצה לחלק תיבת והנה מהמשך דבריו, וזהו ממש כדבריו הנ"ל 'ועובדא דר"י, עיין ט"ז ומ"א'. הלומד הרבה בביאור יבין כוונתי לאשורו. ראה עוד בסי' רע"א ס"ק מ: 'וג"כ משמע מהגמ' שלנו בהא דגחין ושתי. ובפ"ז דברכות אין המסובין וצ"ל כתי' הירושלמי', אין הנקודה באה להפסק, אלא אדרבה, ראיית רבינו מסתירת הסוגיות, דמחד גחין ושתי, ואילו בברכות אי' אין המסובין וכו' אלא ע"כ צ"ל כחילוק הירו' ע"ש.

"גליונות" ביאור הגר"א ו"השמטות" ביאור הגר"א

בדפוס ראשון לביאור הגר"א או"ח שיצא בשקלאוו תקס"ג נדפס בסופו "השמטות לביאור הגר"א", למרבה הפליאה שכחו מדפיסי לעמבערג של הש"ע השמטות אלו, ומעולם לא חזרו ונדפסו לאחמ"כ בתוך ביאורי הגר"א שנד' עם שאר ה'מגיני ארץ' ואף לא בסופו כהשמטות. כך גם אירע ל"גליונות" אשר נדפסו על הגליונות לצד ביאור הגר"א בדפו"ר הנ"ל, פעמים כתוספת על הביאור ופעמים דיבורים שלמים בפנ"ע, גם "גליונות" אלו נשתכחו מלב ולא חזרו להדפס¹⁸.

בדפוס יואהניסבורג הכניס המדפיס (ר' איצק ליב איגר, בנו של הגרעק"א) את ההשמטות למקומם, ואת שאר הדיבור סגר בסוגריים [משום מה], כמו סי' ש"ג ס"ק

18 רק במהדורות "מכון ירושלים" ו"הדרת קודש" החזירו אבידה לבעליה. אלא שבמכו"י ציינו על כולם שנוסף עפ"י השמטות דפו"ר ואינו מדויק ורק ב'הדרת קודש' הבחינו בחילוק שבין ה'גליונות' לבין ה'השמטות' וציינו זאת. המעניין בביהגר"א שבספר 'ברכת אליהו' פעמים מביא ופעמים משמיט [כגון, הגליון שבסו"ס ש"ח - שהו' במ"ב ס"ק קס"ד - לא הובא, ומאידך הגליון ס"ק פ"ו* הובא, וכן הגליון בס"ק פ'. ההשמטה ס"ק נ* הובא, ומאידך ההשמטה שבסי' ש"ג סט"ו לא הובאה, כך גם ההשמטות שבסעי' ל"ב ול"ג], ויהי לפלא.

ל"ז. וכן את הגליונות למקומם. כאמור, הגרנ"ה הלוי למד במהדורה זו, לכן הביא ממנה פסקים (למשל בליקוטי דינים שלו בסידור הגר"א דף קכ א' וקלט א'). מהדורה זו מעולה על פני חבירתה מאותה שנה, מהדו' ווארשא, שלא השכילו להדפיס לא את ההשמטות ולא את הגליונות.

בעל 'דמשק אליעזר' היה מודע לגליונות והשמטות¹⁹, אמנם אין הוא מבארם כדרך שמבאר שאר הדיבורים אלא רו"פ רק מציין לעיין בהשמטות, ופעמים מפרש והולך דברי הגליון. מרן הח"ח למד [גם] בדפו"ר²⁰ והביא ממנו כמה פסקים, כך בסו"ס ש"ח במשנ"ב ס"ק קס"ד מצדד כהגר"א להתיר לטלטל ספרי חכמות, וגם זה נמצא רק ב"גליון" שבביהגר"א²¹, עד כדי שהגרמ"מ קארפ שליט"א בספרו הלכות שבת בשבת (ח"ד עמ' קיד) מפלפל באורך לאיזה ביהגר"א נתכוין ודחאה מהלכתא מחמת קושיא אשר רבינו בעצמו מיישבה בהדיא [וכשהפניתי לכו לגליון הנ"ל הודה לי ואמר שיתקן זאת במהדורה הבאה של ספרו]. אמנם לגבי ההשמטות נראה מלשונו בסי' ש"ג ס"ק נ' דמציין המ"ב למשמעות מדברי הגר"א בביאורו [וכוונתו לדבריו בס"ק ל"ה, ע' הערה. וע' פסה"ג השלם סי' שכ"ח בזה], ואילו ב'השמטות' רבינו מכריע בהחלט כן, וקצת נראה שלא ראהו רבינו הח"ח²².

19 ויפלא עליו שבסי' ש"א סכ"ב מבאר דברי רבינו שכ' 'וליתא' באופן אחר ממה שפי' רבינו דברי עצמו בהשמטות לסי' ש"ג סט"ו (ראה פסה"ג השלם לסי' שכ"ח).

20 למרות שביו"ד ראינו לעיל כי למד במהדורה המתוקנת של ווילנא תר"מ, באו"ח ניכר שלמד בדפו"ר, ובביאורו"ל סי' רס"ח סי"ג מציין ל'הגר"א בס"ט' והכוונה שם לס"ק ט' (שהוא על סעי' ח' בש"ע). ובדפוס אחרונים אין ס"ק לביהגר"א לאו"ח, ראה לעיל 'דיבור המתחיל'. וכן בביאורו"ל סי' רי"ז כותב 'ומדברי הגר"א בסעיף קטן אחרון' וכו'. ובביאורו"ל סי' ר"ח 'מדברי הגר"א באות ל"ד', ובשעה"צ סי' קנ"ט ס"ק ז' ציין לביהגר"א בס"ק ז' [והדגיש זאת, כיון שבס"ק ו' מסכים להש"ע]. ובביאורו"ל סי' קנ"ג 'וכן נוטה לשון הגר"א בביאורו ס"ק כ"ד וכ"ה להמעין בו'. (וכן בביאורו"ל סי' תמ"ז סי"א ציין לס"ק ל"ט ולס"ק מ"א, ובביאורו"ל תע"ג ס"ג מציין לביהגר"א ס"ק ד', ובתס"ב ס"ג מציין לביהגר"א סק"ט, ובשעה"צ סי' תקכ"ט ועוד. וראה לעיל בעניין ה'דיבור המתחיל' שהבאנו משעה"צ סי' תק"ו. וע"ע בביאורו"ל סי' ל"א שהביא מביהגר"א סי' ש"א סוף סעיף קטן ז', וכפיה"נ יש שם ט"ס, דהגר"א נמצא בס"ק י"ח, ואולי צ"ל סעי' ז', והכוונה לסעי' ז' בש"ע).

21 ובמהדורות החדשות של המ"ב לא מצאו ביהגר"א זה בכדי לציין מקומו.

22 ולפלא שבקובץ 'מוריה' תשמ"ט פירסמו את ה'השמטות מביאור הגר"א לש"ע או"ח' וציינו בפתיחתם כי המ"ב סי' ש"ג סק"נ כתב 'וכן משמע דעת הגר"א בביאורו', 'והמעין בביאור הגר"א הנדפס לפנינו לא ימצא שמן מדברי הגר"א בנושא זה...'. וכפי הנראה גם הם, וגם עורכי מ"ב מהדורות עוז והדר שלא ידעו לאיזה ביהגר"א נתכוין [ולא ידעו כלל מן ההשמטות האמורות, כנ"ל בהע' קודמת], אך בודאי שהמ"ב נתכוין לדברי רבינו בס"ק ל"ה שמלשונו מבואר שמצדד כהטוש"ע והרמב"ם ורי"ו שנתניה לכתחילה לא נאסרה אלא אסיפא היינו פלפל וגרגר מלח, כיון שאיסורו רק משום רפואה ולא משום הערמת הוצאה עיי"ש. וזהו כוונת המ"ב, וכמו שציין אליו גם בשעה"צ ס"ק מ"א שם. ופשוט.

נראה מדברי המביאים, שה"גליון" כמו ה"השמטות" ניתנו מרועה אחד הוא רבינו הגר"א. ויש להעיר בכאן דבר מעניין, שהרבה מן הגליונות וההשמטות הם "דיבורים" קשים אשר צריכים נגר ובר נגר להבינם על נכון, ואף הסותרים את הביאור הנדפס ה'רגיל' (ראה למשל בפסה"ג השלם סי' ש"ח, וסי' רצ"ז לגבי השמטות, ובסי' ש"ח על הגליונות. וכפי הנראה דהגליון בסעי' נ' שם מחמת קושיו לא הוזכר כלל במ"ב, ובנשמ"א כלל נב כתב 'והגר"א בגליון הניח בצ"ע...ובאמת כו', וגם הרש"ש בע"ז טז א' כתב 'ולפלא בעיני על הגר"א ז"ל בשו"ע או"ח סי' ש"ח סעיף מ' בגליון שכ' בשם הרמב"ם שפסק כר"נ'. מרן החזו"א בסי' מ"ה א' ודאי לא ראה דברי רבינו בזה, שכיון אליו מדנפשיה). לא ברור לי האם מחמת זה נעדרו ממקומם הרגיל, ומעיון בדפו"ר קצת נראה שה'גליונות' מחוסר מקום ואילוץ הדפוס קרה הדבר הזה, אמנם ל'השמטות' ניתן הכותרת בזה"ל: "השמטות שנמצאו בליקוטים של רבינו הגאון ז"ל על הש"ע אחר הדפוס. ולוח התיקונים באיזה מקומות", נראה כי באמת מלבד כמה תיקונים ט"ס יש שם מן ה'ליקוטים' אשר נמצאו לאחמ"כ, וא"כ אי"ז מן הביאור כי אם מן הליקוט הנכתב לאחמ"כ [וכאשר גם בחו"מ קרה, כפי שהמסדר מהרמ"ג מספר ^{דברי יצחק} בהקדמתו, שבסוף הכרך נדפסו "השמטות מביהגר"א אשר נמצא בעה"ק תוב"ב העתקה מליקוטים של רבינו הגדול נ"ע נוסף על הליקוטים שבכתי"ק ונשלחו לפה"].

[illegible][illegible]

גליונות ביאור הגר"א